

Evliyâ Çelebi Seyâhat-Nâmesi'nde Adı Geçen Bosna ve Hersek Yaylaları*

Metin AKAR**

Özet: XVII. yüzyılın ve bütün Türk tarihinin bilinen en büyük seyyahı Evliyâ Çelebi Bosna ve Hersek'i de ziyaret etmiş, *Seyâhat-nâme*'nde bu bölgeye geniş yer ayırmış ve günümüz için de değerli bilgileri kayda geçirmiştir. Bu makalede *Seyâhat-nâme*'de anılan ve övülen Bosna yaylaları, Bosna'da yaylacılık, Evliyâ Çelebi'nin yaylalar hakkındaki düşünceleri, yaylaların Bosna Hersek millî sınırlarını belirtmedeki rolü ve belgesel değeri anlatılmıştır. Yaylalar, *Seyâhat-nâme*'de özel olarak ve tekrarlanarak zikredilir. Bu tasarrufun sebebi üzerinde durulup Bosna ve Hersek'in (eski) millî sınırları hakkında bilgi verilmiştir. Yer adları, aşağı yukarı her *Seyâhat-nâme* neşrinde problem çıkarmaktadır. Bu problemin çözümü -Travnik örneğinden hareketle- açıklanmış, öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Bosna ve Hersek, Evliyâ Çelebi, Seyâhat-nâme, yayla, Ravna, Köprez, Çemerne, Jobça, Travnik.*

Bosnia and Herzegovina Highlands Forenamed in Evliya Çelebi's Book of Travels

Abstract: Evliya Çelebi who is the greatest known traveler of 17th century and whole Turkish history also visited Bosnia and Herzegovina, and he gave wide coverage to this area in his "Seyâhat-nâme" and registered some information which is valued even today. In this article, Bosnian highlands which are mentioned and praised in "Seyâhat-nâme", transhumance in Bosnia, the thoughts of Evliya Çelebi about highlands, the role of highlands to identify national border of Bosnia and Herzegovina, and the value of this book as a document are told. Highlands are specifically and repetitively mentioned in "Seyâhat-nâme". It is discoursed on the

* Bu yazı, Saraybosna Üniversitesi ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi tarafından düzenlenen Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu'nda (2015) sunulmuş, ancak sehven bildiri kitabına alınmamış bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

** **Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul / TÜRKİYE. metinakar@aydin.edu.tr**

reason of this saving and informed about Bosnia and Herzegovina's (old) national boundaries. Place names stir up trouble for almost every publication of travel book. The solution for this problem is explained (with reference to Travnik example), and some proposals have been made.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Evliyâ Çelebi, "Seyâhat-nâme", highland, Ravna, Köprez, Çemerne, Jobça, Travnik.*

Giriş

1. Yayla ve Yaylacılık

Yayla, 1. 'yazın göçülen yüksek ve serin yer'; 2. 'otlak, yaz otlağı'; <*yaylak*. Daha sonra 'plato' anlamını almıştır; Eski ve Orta Türkçede *yaylag*, Eski Kıpçakçada yaylak biçimi kullanılırdı (Eren,1999: 446).¹ *Türkçe Sözlük*'te yayla, "Akarsularla derin biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plato" diye tanımlanmıştır (Akalin, 2011: 2557). Bazı Türkçe sözlüklerde 'yayla' kelimesinin karşılığı 'plato' sözcüğü ile de karşılır. Batı dillerinden alınan bu kelime, hem geldiği dillerde; hem Türkiye Türkçesinde *tepsi, sini, tabla, stüdyo düzlüğü, düzlük, sahne, sahanlık*'ta olduğu gibi genel olarak düz nesnelere veya dağlar ve pikaplar için kullanıldığında nesnelere en yüksek yerlerini veya düz parçalarını ifade eder (Saraç, 1976: 988). *Yayla* veya zaman zaman onun yerine kullanılan *yaylak*, coğrafya, ekonomi, turizm, hukuk ve sosyoloji terimi olarak kullanıldığında farklı tanımlarla da karşımıza çıkar.²

¹ Merhum Prof. Dr. Hasan Eren, etimolojik sözlüğünün *yayla, yaz ve yazı* maddelerinde ayrıntılı ve ilgi çekici bilgiler vermiştir.

² Yayla: "Yaz aylarında hayvan otlatmak veya tarımsal faaliyette bulunmak amacıyla gidilen geçici yerleşmelerdir. Yaylalar dinlenmek amacıyla gidilen yazlık sayfiye yerleri de olabilir." sosyalbilgisentezi.blogspot.com/p/cografya-terimler-sozlugu_8288.html; "Genellikle dağlık alanlarda ve platolarda yazın hayvan otlatılan ve geçici olarak konaklanan yer." <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/yayla-4-1.htm>; "Bir veya birkaç köy ya da beldeye, ayrı ayrı veya ortak olarak, yaz mevsimini geçirmeleri ve hayvanlarını otlatmaları için tahsis edilen veya öteden beri bu amaçla kullanılagelen arazi. Hayvanların yayılıp otlatılmasına uygun yer; otlak." <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/yayla-4-1.htm>; "Yazın barınılan yer. Orduların, göçebe oymakların hayvanları ile birlikte yaylaya çıkarak

Yayla kelimesiyle ilgili olan şu sözcükleri de zikredebiliriz: *Yaylakiye*, *Yaylak Hakkı*, *Kırtıl*: Koyun sürülerini yaylaya çıkararak ve otlatan sürü sahiplerinin, eski devirlerde devlete veya hakana (Ögel, 1991: 26-27), yeni zamanlarda yaylak sahiplerine veya ilçe yönetimlerine veya mahallî idarelere ödedikleri kira bedeli. Doğu Karadeniz’de *yaylakiye* yerine ‘kırtıl’ terimi kullanılır.

2. Evliyâ Çelebi ve Seyâhat-nâme’si Hakkında Kısa Bilgiler³

Evliyâ Çelebi, 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul’da, Unkapanı semtindeki evlerinde doğar. Babası Derviş Mehmed Zillî Efendi’dir. Çocukluğunda, devrinin Ahfeş Efendi ve Evliyâ Mehmed Efendi gibi ünlü hocalarından dersler alır. Enderun’da dört yıl öğrenim görerek “sipâhî” olur. 1630

konakladıkları yer.” <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/yayla-4-1.htm>; “Çiftçilerin hayvanları ile birlikte yaz mevsimini geçirmeleri, hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen veya kadimden beri bu amaçla kullanılan yer.” <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/yayla-4-1.htm> Derli toplu bir yayla maddesi: “Yayla, ya masa duruşlu tabakalarla örtülü düz yerlerin, ya da henüz iyice yarılmamış yükseltilerin, akarsuların aşındırmasıyla yarılmış bulunan düzlükleridir. Yayla, dağlık bölgelerde kışın geçilmesi güç, yazın ise serin olan yüksek yerlerdeki hayvan otlatma yerleri. Böyle yerler ya orman sınırının daha yukarısındaki çalılık otluk yerlerdir, ya da biraz daha aşağılarda ormanın yok edilmesiyle elde edilmiş yerlerdir. Buralarda taze otluklar, soğuk pınarlar, arı ve duru sulu dereler bulunur. ... Yayla kelimesi, İslâmlıktan önceki eski Türkçede şimdiki yaz anlamına gelen yay kelimesinden gelmez. O zamanlar, yaz kelimesi, ilkbahar anlamına gelirdi. ... Yaylaların kimisi köy sürülerinin yazın en sıcak aylarında çıkıp aylarca kaldıkları dağ otağı durumundadır. Böyle yerlerde sürü sahiplerinin kiraladıkları yurt'lar bulunur. Yurt'larda kıl çadırlar içinde oturulur. Yaylaların kimisi her türlü ekime elverişli yerleri olan, çevresinde sürüleri yayacak yerleri bulunan, köylünün, bir bölümünün, ya da bütününe göçtüğü bir çeşit çiftliktir. Buraları çok yükseklerde olmayabilir. Kimisi de yalnız kışın oturlan, çevresinde sürüleri otlatılacak yeri bulunan bir veya birkaç ev topluluğu gösteren yaylalardır. Ayrıca yayla, yazlık dinlenme yeri, anlamına da gelir. Adana'nın Börücek yaylası gibi. Bütün bunlardan başka yayla kelimesi plato terimini de karşılar ki, dağ ve ovaya karşılık bir de yer biçimi olarak yayla vardır, yaylak, Yaylacılık, Otlak, Kışlak, Güzle vardır.” <http://www.cografya.gen.tr/sozluk/yayla-4-1.htm>. Bu dipnottaki adreslere erişim tarihi: 24 Temmuz 2015.

³ Makalemizin bu bölümünde özet olarak verilen bilgiler için yararlandığımız eserler: M. Cavit Baysun, “Evliyâ Çelebi”, *İA*, C.IV, İstanbul 1948, s. 400-412 ve “Evliyâ Çelebi’ye dair notlar”, *TM*, C. XII, İstanbul 1955, s. 256-264; Mücteba İlgürel, “Evliyâ Çelebi”, *DA*, C.XI, İstanbul 1995, s. 529-533.

yılında, rüyasında Hz. Peygamber'i görür; ona, “Şefâ'at yâ Resûlullâh!” diyeceği yerde dili dolaşır ve “Seyâhat yâ Resûlullâh!” deyiverir. Hz. Peygamber de gülerek duasının makbul olmasını temenni eder. Bu sâlih rüyadan sonra içine, gezip görmek arzusu ve ateşi düşer. Önce İstanbul'u, sonra Bursa ve İzmit gibi başkente yakın şehirleri gezer. Tamıdığı devlet adamlarının, özellikle de akrabası Melek Ahmed Paşa'nın⁴ yanında görev alıp onunla taşraya çıkar veya askerî seferlere katılır. Böylece Anadolu, İran, Kafkasya, Kırım, Suriye, Filistin, Mısır, Sudan, Habeşistan, Girit, Balkanlar, Avusturya, Almanya'yı gezer, görür, yazar. Evliyâ Çelebi'nin hangi tarihte ve nerede son seferine çıktığı bilinmemektedir. 1678 yılından sonra, 1685 yılı civarında vefat ettiği sanılıyor.

Evliyâ Çelebi yaklaşık elli yıl gezmiştir. Dünyanın büyük seyyahlarından biri, belki de kat ettiği yol, incelediği eserler ve yazdıkları bakımından en büyüğüdür. Seyâhat izlenimlerini *Defter-i Havâdis* veya meşhur adıyla *Seyâhat-nâme* adlı on ciltlik elyazması eserinde anlatmıştır.⁵ Bu kitapta tarih, coğrafya, biyografi, folklor, dil, sosyoloji, bilim tarihi, edebiyat, sanat tarihi konularında çok zengin bilgi ve malzeme vardır. Seyâhatleri esnasında başından geçen olayları nükteli bir dille anlatır. Duyduklarını da eleştirmeden, olduğu gibi yazıya geçirir. Halk diline yakın bir dille, sâde ve samimî bir üslûpla yazdığı için sevilerek okunmaktadır.

Seyâhat-nâme önce J. V. Hammer (1774–1856), F. Taeschner (1888-1967) gibi Batılı bilginlerin dikkatini çekmiş, sonra da Türkiye'de değeri daha iyi anlaşılmıştır.

⁴ Melek Ahmed Paşa (1013-1073/1604-1662) (ve tabî olarak Evliyâ Çelebi) Ahmed Yesevî soyundandır. Bu husus bizzat Evliyâ Çelebi tarafından bildirilmektedir.

⁵ *Seyâhat-nâme*'nin elyazması nüshalarının bulunduğu bazı kütüphaneler şunlardır: Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü, nr.304 (1 ve 2. ciltler), nr.305 (3 ve 4. ciltler), nr.307 (5. cilt), nr.1457 (6. cilt), nr.308 (7 ve 8. ciltler), nr.306 (9. cilt); İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr.5939 (10. cilt).

Eserin ilk sekiz cildi (1898-1928 yılları arasında) eski yazı ile, son iki cildi de yeni yazı ile (1935-1938) basılmıştır. Seçme metin yayınları da yapılmıştır.⁶

Seyâhat-nâme'nin eski elyazması nüshalarına dayanılarak yapılan ciddî bir yayını merhum Dr. Yücel Dağlı'nın sabır ve gayretlerine borçluyuz. Bu son çalışma İstanbul'da Yapı Kredi Bankası yayınları arasında, on cilt hâlinde yayımlanmıştır. İşin zor olan kısmı, bir avuç cesur ve sabırlı insanın gayretleri ile başarıyla sonuçlandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak iş bu ilmî yayında yer alan bilgileri mahallinde, arşivlerde ve kütüphanelerde yapılacak çalışmalarla daha sağlıklı duruma getirmek, metin tamiri yapmak ve daha sonra da *Evliyâ Çelebi Ansiklopedisi* hazırlamaktır. Bunlar elbette bir bilim enstitüsü, bütçe ve yetişmiş kadrolarla sağlanabilecektir.

3. *Evliyâ Çelebi'nin Bosna ve Hersek Seferleri*

Evliyâ Çelebi, 23 Safer 1070/09 Kasım 1659 tarihinde, Melek Ahmed Paşa'nın maiyetinde Eflak ve Boğdan seferine katılmak üzere yola koyulur. Büyükçekmece'de bir hazinekar ile kavga eden Çelebi sefere katılamaz, İstanbul'a döner. Bu olay, Seyâhat-nâme'nin beşinci cildinde, "Bu hakîrin cemî'i levâzımâtların görüp Boğdan seferine gitdiğimizizi beyân eder." başlığı altında bildirilir (Çelebi, 2001: 172, yk.100b). Bir süre sonra, 15 Şa'ban 1070/26 Nisan 1660 tarihinde, Edirne'den, Serdâr Köse Ali Paşa'nın maiyetinde Erdel'e, Vârat kalesini fethetmek üzere yola çıkarlar. Filibe, Niş, Yagodina, Hisarcık,

⁶ Reşat Ekrem Koçu, *Evliyâ Çelebi Seçmesi*, 5 cilt, 1943-1951; Mustafa Nihat Özön, *Seyâhat-nâme*, 3 cilt, 1944-1945; Mehmet Aksoy – Server İskit, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nden En Güzel Parçalar*, 1962; Zuhuri Danışman, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 10 cilt, 1969-1970; Nihal Atsız, *Evliyâ Çelebi'den Seçmeler*, 2 cilt, 1971, 1972; Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi in Albania and adjacent regions* (Kosovo, Montenegro, Ohrid), The relevant sections of the Seyâhatnâme, Brill, Leiden, New York, Cologne 2000.

Belgrad, Tımışvar, Lipova üzerinden Vârat'a gelinir, kale fethedilir. Dönüşte Belgrad, Valiva yoluyla Bosna sınırını çizen Drin [Drina] nehrine ulaşırlar. Nehir geçilip Bosna topraklarına girilir.⁷

Bosna ile ilgili bilgilerin bir bölümü “Vilâyet-i Hâk-i Bosna” başlığı altında Seyâhat-nâme'nin beşinci cildinde yer alır (Çelebi, 2001:222-269, yk.127b-154a). Hersek (bugünkü Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna Hersek topraklarının bir kısmı) ise altıncı cilttedir.⁸ VI. cildin 139. yaprağının b yüzünden başlayan Bosna ve Hersek notları 170. yaprağın b yüzünde biter. Yücel Dağlı neşrinde bu bilgiler VI. cildin 243-297. sayfaları arasında yer alır. Ayrıca, bu ciltte daha çok Mostar

⁷ Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi'ndeki Bosna ve Hersek güzergâhı şöyledir: Serebrenitsa, Ravna yaylası, Poçepye, Kalasiñça ve Mokra üzerinden Bosnasaray'a ulaşırlar. Melek Ahmed Paşa ile buluşmak üzere Ekşisu [Ekşisu], Posovaça, Travnik, [Oborça], Üskopya Vakfı [Donyi Vakuf], Akhisar [yani Prusac], Köprez [Kupres] yaylası, Şuviçse [Şuica?], Hilevne [Livno]ye gelirler. Çelebi ve Vârat fatihi Ali Paşa, Melek Ahmed Paşa ile buluşurlar. Kavga ettiği hazinedar ile barıştırılır. Tekrar, Zadra ve Şibenik'in yağması için yola koyulurlar; Porolog, Tin dağı, Sin, Kilis [Klis], Trogir, İspilet [Spilt] Kaminler, Virlika [Vrlika], Kinin [Knin], Karaorman, Otrez, Nadin, Iskıradin, Sedd-i İslam, İvranya, Oburça, Karin, Varya Limanı, Zemonik, Çik, Porodin, Varda, Zemonik, Tin, Virene, Çoltaroğlu, Ustarviçe, Kinin, Karaorman, Çelbik, Atlbeğzadeler, Hilevne, Şoviçse, Kelp kalesi, Köprez, Şoviçse, Hilevne, Atlbeğzadeler, Porolog, Baba Ahmed Köprüsü, Çetine nehri geçidi, SİN geçidi, Sultanzade çiftliği, Virba, Virpolis [Virpolye], Karavulhane, Piriñ Pirnik [Bilice], Şibenik, Ribniçse, Danilova, Mandalina kalesi, Kamin, Kaminkrad, Dirniş, Zop deresi, Çetine kenarı, Baba Ahmed kulesi, Hilevne, Köprez, Şuviçse, Duna, Maşkoblad, Hilevne, →VENEDİĞE DOĞRU SEFER: Baba Ahmed kalesi, Sin, Solin, Kilis, İspilet [Spilt], KLİS, Baba Ahmed kulesi, Hilevne. Banyaluka'ya doğru→Glamuç, Vinçaz [Vinas] (Yayçe'nin güneyinde yaylaları var, Vrabas nehri kenarında), Yayçe, Gölhisar [Mile?, güneybatıya, Pileve boyunda], Varsal [Varçal], Banyaluka, Tiran [Trn], Kragişka [Gradişka], Yasanoviçe [Yasenovas], Dobnicse [Dubica], Kosdaniçse [Kostaynice], Bihke [Bihac], Kosdaniçse [Kestenovas], Koknovi [Kuk], Bihke, Lika→Atlanmış: Yenihisar, Siska [Sisak], Zagreb, Siska, Korpa, Oburça, Pudak, Dereslak, Zirin, Kırım, Rakpinçe, Kerlad, Bihke, Kostaniçse, Yasanoviçe, Çernik, Velika, Belusitina, Pakriçsa, Jabça, Sezçe, Ostobçaniçse, Dobrokuga, Vokin, Virotoviçe, Maslovine, Pojega, Rahoviçse, Yakova, Brut, Virovotiçse, Zirinoğlu, Maslavino, Çakatorma, Ligratçik.

⁸ Seyâhat-nâme'nin eski Yugoslavya ilgili olan bölümleri Hazım Şabanoviç tarafından Boşnakçaya çevrilmiştir (*Evlîya Çelebi, Putopis, Odlomci o Jugoslavenskim Zemjema*, Sarayevu 1967). Ancak bu çalışma noksan ve ilmi olmayan yayınlar üzerinden yapılmıştır. Yeni ve ilmi yayınlara dayanılarak gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır.

toprakları, çok az Hırvat toprakları, bir miktar da Bosna bölgesi anlatılmıştır.⁹

Seyâhat-Nâme’de Adı Geçen, Anlatılan ve Övülen Bosna ve Hersek Yaylaları

Evlîyâ Çelebi, yaylaları kimi zaman sadece cins ismi “...Bu kurâları 12 sâ’atde cümle dağlar ve beller ve yaylalar ve dirahistân yerler aşup giderek.” (Çelebi, 2002: 244, yk.139b.), kimi zaman has ismiyle birlikte bulunduğu yeri anarak zikreder “Öziçe’den cânib-i kibleye sâ’atde, menzil-i karye-i Umaniçe, andan Tornik yaylası dağın aşup ...”

⁹ Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi’nin VI. cildinde, Bosna ve Hersek güzergâhı: “Belgrad’dan Bosna eyâletinde Hersek Sancağında Sührâb Mehmed Paşa’ya muhafaza emirleri götürdüğüm menâzilleri ve kilâ’ ve şehirleri beyan eder” başlığı altında (C. VI, yk 139b) güzergâh bilgileri verilir. 23 Ramazan 1074/19 Nisan 1664 tarihinde, Belgrad’dan güneye, Havâle kalesine doğru yürüyüş başlar. Uğradığı yerler şunlardır: Rojay, Perayo, Lisovik, Baroşça, Bisiriçe, Tirepoşna, İsmirli Kovaş, Dodoçan, Libye, Moraviçe, Islavkoça, Karadağ yaylaları, Banya (1072/1662’de de buradan geçmiş), Tovaçin, Koştonik, Dorjvenik, Gonyagor, Siridne, Dobrina, Dona Dobrina, Dolna Dobrina, Dobriçe, Hotan, Dobrodo, Tvirdik, Sovolno, Öziçe, Umaniçe, Tornik yaylası, Yablaniçe, Yablaniçe yaylası, Lim nehri kenarı. Buraya kadar olan yerler Bosna toprağı değildir. Lim nehrini aşar, Roda menzili ile Bosna’ya girer. Roda’dan sonraki konak yerleri şöyledir: Pirboy [Priboy], Marjik manastırı, Kovin, Pirebol, (Mileşova nehri boyunca yürür, Mileşova(dan kuzeye yönelir), Pirepol, Taşlica [Plyevlya]’dan batıya, Bulehnikli Cafer Bey Ocağı, Çayniçe, Mahmud Sipahi, Foça, (Drina nehri boyunca) Üstikolina, Dobropol, Yelaç, Çengizade, Yeleçe, Oluk, Nevesin, (güneye yönelir) Zobdol, Dabra, Dol, Ustolça, Tin [Lubin], Lubomir, [Hırvat topraklarında, Islana kulesi, Bandışka, Dobra Venedik kaleleri, Mirsinçe, Çeyne, Çevrekop, Boglipa], Novateyn, (doğuya doğru) Jobça yaylası, [Batıya doğru, Hırvat toprakları: Sinko, Dobro Venedik], Islana kulesi, Lubomir, Bileyke [Bileça], Perast, (sahilden) Kotur, (kuzeye yönelir) Perast, Veriga boğazı kulesi, Risna(dan) Pive ve Nikşik dağları, Pive, Nikşik, Bangan, Durobnak’tan Risna’ya dönüş. Risna’dan batıya, Kulibuk [Klabuk], Çerniçe, (kuzeye yöneliş) Gačka. “Gačka sahasından Venedik Hazinesi imdadına gittiğimiz menzilleri beyân eder” başlığı altında: Çemerne yaylası, (doğuya yönelir) Foça. “Der-beyân-ı panayur-ı Yaylağ-ı azim-i küh-ı Çemerne” başlığı ile Çemerne, (batıya yöneliş) Gačka, Koviç, Zalom yaylası, Nevesin, Bolagay, Poçetel kalesi, Tasuçayık, Popuva, Gabele, Korpi kulesi, Norin kulesi (ve tekrar Poçetel kalesi. Poçetel’den Mostar, Lipete yaylası, Lipete kulesi, Foniçe (son Hersek şehridir. Bundan Sonra yine Bosna başlar), Abdi Ağa Ocağı, Tuşile, Raknipçe, Aksular yaylası, Birençe, Bosnasaray. “Şehr-i Bosna-sarayı’ndan Kanije kurbunda Yenikal’a gazâsına gittiğimiz menâzilleri beyân eder” başlığı altında: Bosna-sarayı, (doğuya yöneliş) Mokra, Kılaniçe, (büyük yoldan kuzeye) Çopur İmam, Yeni Kasaba, (batıya dağlara) Konevik, (batıya) Kolşad, Izvornik, Tuzla, (kuzeye) Kozluk, (kuzeye) Beline, (kuzeye) Raça, Moavik. Moravik Bosna’nın en son şehridir. Bundan sonra Bosna biter, Nemçe toprakları başlar (C.VI, yk. 170b).

(Çelebi, 2002: 247, yk.141b); “Çayniçe ... her cânib yaylalı dağlar ve bağlardır.” (Çelebi, 2002:254, yk.145); kimi zamanda, Çemerne (Çelebi, 2002: 279,yk.160a-160b) ve Köprez'de olduğu gibi (Çelebi, 2001: 234, yk.134a; 249, yk.142b) ayrıntılı bilgiler verir.

I. Birinci Seferde Zikredilen Yaylalar

Ravna yaylağı. Sirebne-Poçeye arasında. “Andan [Sirebne'den] kalkup **Ravna yaylağını** aşarken Cenâb-ı Kibriyâ'nın yed-i kudret ile halk ettiği eşcâr-ı müntehâları seyr etdiğimiz tahrîr eylesek Hudâ'ya ma'lûmdur kim bir vech ile vasf olunmaz. ... Hattâ cemî'i Tuna gemilerinin kerasteleri bu Ravna dağından kesilir kim Rûm ve Arab u Acem'de **Ravna yaylası** meşhûr-ı âfâkdir.” (Çelebi, 2001: 222, yk.128a).

Poçepye-Maçkosa arası yaylaları içinde **Şahinpaşa hânedân menzili** (Çelebi, 2001: 234, yk.128a).

Akhisar-Şuviçse arasında (Çelebi, 2001:234, yk.134a). Şoviçse-Atlıbeğzade menzili arasında (Çelebi, 2001:249, yk.142b), Hilevne-Şoviçse arasında “Menzil-i sahrâ-yı çemenzâr [u] lâle-zâr **Köprez** (Çelebi, 2001: 259, yk.148a) **Köprez** [Kupres] **yaylası**. Yayçe yakınlarındaki Vinçaz kalesi, “nehr-i Virbaz kenarında cânib-i erba'ası **yaylak havâleli dağlar** ortasında bir sivri kayalı alçacık depe üzre bir küçük sa'b kal'adır kim ...” (Çelebi, 2001: 264, yk.151b).

II. İkinci Seferde Zikredilen Yaylalar

Hersek yaylaları: Tihotin nehri “**Hersek sancağı yaylaklarından çıkar.**” (Çelebi, 2002: 252, yk.144a). Pirepol'den Taşlıca'ya gelirken **Babine yaylağında ...**” (Çelebi, 2002: 252, yk.144b.). Çayniçe'den bahsederken: “... her cânibi **yaylalı dağlar** ve bağlardır ki ...” (Çelebi, 2002: 254, yk.145b.) Foça-Nevesin arasında, “Bâhusûs **Yezero**

yaylasından ve İlok deresinden ...” (Çelebi, 2002:259, yk.148b). “... Nova'nın Karaca suyu ve Topla suyunun bir fırkası, **Jobça yaylasından tulû**’ edüp...” (Çelebi, 2002:271, yk.155b). Foça-Gaçka arasında, **Çemerne yaylası, Çemerne yaylası panayırı** (Çelebi, 2002: 279, yk.160a). “Nehr-i Drin vilâyet-i Hersek’de **Çemerne yaylasından çıkup ...**” (Çelebi, 2002: 295, yk.169a). Koviç (Foça)-Nevesin arasında, **Zalom yaylası** (Çelebi, 2002:279, yk.160b). Mostar-Lipete kulesi arasında, **Lipete yaylası** (Çelebi, 2002: 291, yk.167a). Foniçse anlatılırken, “...hamd-ı Hudâ cümle kurâ ve kasabaları ve şehrleri ve kılâ’ları ve cümle **yaylaların** seyr (ü) temaşa etdik.” (Çelebi, 2002: 292, yk.167b.). Foniçse bahsinde, “Ve [âb] u havâsı **yaylak olmağile** Mostar gibi inciri..” (Çelebi, 2002, 292, yk.167b). Foniçse’den sonra **Bosna yaylaları**: Raknipçe–Birençe arasında, **Aksular yaylası** (Çelebi, 2002:292, yk.167b) “Foniçse’den kalkup şark tarafına taşlıklı dallar beller aşup 10 sâ’atde **Biyemlik yaylasına** geldik.” (Çelebi, 2002: 292, yk.167b).

III. Bosna Yaylaları

Bosna yaylaları içinde, üç defa ziyaret ettiği ve en çok bilgi verdiği yayla Köprez yaylasıdır:“**Menzil-i sahrâ-yı yaylağ-ı azîm Köprez**: [Çelebi, bu bölümde, Köprez yaylası hakkında fazla bilgi vermiyor. Melek Ahmed Paşa’nın 8 bin seçme askeri buradadır. Onlarla birlikte zevk ve safâ yaparlarken Köprülü Mehmed Paşa’dan bir buyruk gelir, Bihke kalesi komutanı Zirinoğlu’na esir düşen bir [Osmanlıyı], 100 kese ... vererek kurtarılması emredilir. Sancak beyleri askerleriyle Köprez’e çağırılır. YAYLA O KADAR GENİŞTİR Kİ 53 bin asker harp alet ve edevatıyla sığar. Evliyâ buradan Bihke kalesine müteveccihen yola çıkar.] (Çelebi, 2001:249, yk.142b)

Travnik ve Akhisar'dan sonra, “**Menzil-i karye-i Köprez ve evsâf-ı yaylağ-ı Köprez [Kupres]**: Bu karye sene (...) târihinde Gâzî Fazlî Paşa müceddeden bir câmi'i ve bir hanı ve bir hamâmı ve birkaç dükkânı ve yüz aded tahta ve çam kabuğu örtülü fukarâ hânesinin amâr edüp mu'âf u müsellem etdi, zîrâ bu yaylada küffâr beher sene niçe bin âdem esîr ederdi. Anın içün cümle Bosna eyâletine mutasarrıf olan vüzerâlar bu yaylada on bin asker ile yaylayup çam kabuğundan niçe bin hâneler binâ edüp muhafaza eder. // **Sitâyiş-i yaylağ-ı Köprez**: Bu yayla eyle bir fezâdır kim Rûm ve Arab [u] Acem'de misli var-ise Erzurûm'da Bingöl ve Kayseriyye'de (...) ve Van'da cebel-i Sübhân ve Bursa'da kûh-ı Ruhbân ve Nemse'de cebel-i Alaman ola, ammâ bu Köprez yaylasında Âl-i Osmân ve Hind ve Sind pâdişâhlarının askeri yaylasa yerlerimiz dar demezler bir vâsi'atü'l-aktâr ve rahîsatü'l-eş'âr tırfil ve yonca ve ayrık ve bersîm misilli niçe bin elvân nebâtât [u] giyâhât ile Cenâb-ı Kibriyâ-yı Zül-Celâ[l] sun'ın izhâr içü[n] cemî'i devâbbâtların doylamağa bu sahrâ-yı lâle-izârı sünbül ve benefşe ve zerrîn ve tutyâ ve yer gülü ve yer vişnesi ve yer çileği ni'metleriyle bu sahîfe-i Köprez'i zeyn etmiş. Ve bunda olan yebru's-sanem, ya'ni benî Âdem sıfatında Abdüsselâm dahi derler, ol ot ve cedvâr-ı Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve nergis-i Rûmî ve şekakıl ve şekâyık ve sa'leb ve râvend-i Rûmî (...) (...) (...) (...) ve bunun emsâli niçe kere yüz bin elvân ahşâbât [u] giyâhât nebâtâtlar hâsıl olur kim hadd [ü] harın yine Hallâk-ı âlema bilir. // Ve bunda olan âb-ı hayâtların adedin âdeme ve cemî'i mahlûkata hayât eren Rabbü'l-âlemîn bilir. // Ba'zı uyûn-ı sermâlar var kim mâh-ı Temmuz'da bir âdem ol ayn-ı zülâlden üç taş çıkaramaz. Tâ bu mertebe buz pâre-misâl âb-ı zülâllerdir ve ol kadar hâzîmü'l-ifrât aynü'l-hayâtlardur kim bir âdem bir toklu kuzuyu yeyüp bu sulardan nûş etse ân-ı vâhidde yediği ta'âmı

hazm eder ve cemî'i devâbbâtlar za'îf ü nahîf olup şâh-ı gedâatı gibi olsa bir hafta bu yaylanın nebâtâtından yeyüp âb-ı nâbından nûş etse ol hayvân eyle semîn olur kim gûyâ dâbbetü'l-arz olur ve benî Âdem âb [u] havâsının letâfet-i ekl [ü] şürbinden ten-dürüst olup zinde olur (...) (...) (...). // Bu yaylada üç gün meks edüp gölemez ve kaymağ u yoğurd ve teleme peynirleriyle semiz kuzular yeyüp Cenâb-ı Allâh'a şükr edüp andan taraf-ı cenûba gidüp." (Çelebi, 2001: 234, yk.134a).

Menzil-i karye-i Poçepye'den sonra, "**Menzil-i hânedân-ı Şâhin Paşa:** Etrâfı hıyâbânistan-ı meşeyistânlı bir hânedân-ı azîmdir kim şeb [ü] rûz bin atlı konup gider ve beş yüz atlı inüp kalır. Cümle müsâfirîne çul ve torba ve tencere çıkarmadan cemî'i müsâfirînin murâd [u] merâmları üzre herkese hücrelerine ta'âmları varup it'âm ve ikrâm ile muğtenim ederler. Yetmiş seksen aded yerde müte'addid tahtânî ve fevkânî hücreler ve maksûreler ile âreste ve bâğ u bâğçeler ile pîrâste olmuş bir latîf hamâmlı hânedân-ı azîmdir kim cemî'i seyyâhân-ı berr ü bihârânın ma'lûmu bir misâfirhânedir. Tâ Ebü'l-feth Gâzî zamânından berü bu hânedânın âteşi sönmeyüp ilâ mâşallâh ni'met dâ'imdir. ..." (Çelebi, 2001: 222, yk.128a).

IV. Hersek Yaylaları

Hersek yaylalarının en beğenileni Çemerne yaylasıdır: "Bu diyârda yılda bir kerre niçe yüz bin âdem cem' olup bâzâr-ı azîm olan yere panayur derler. Ve bu **Çemerne yaylası** Hersek sancağın tâ orta göbeğinde vâkı' olup her tarafda beşer konak yerden nümâyân bir kûh-ı Semengân-misâl tell-i ser-bülenddir. Meğer hikmet-i Hudâ bu mahalde germâ-germ bâzârı mahalli olup ecnâs-ı mahlûkâtın bir cem'iyet-i kübrâsı mahalli idi kim inşâallâh hilâf değildir, beş kerre yüz bin benî

Âdem'in Nasârâ ve Uskok'u ve Sırf u Bulgar ve Hırvad ve Boşnak'ı ve Hırtman'ı ve Lasman'ı ve Latin'i ve Efrenci ve Rûm ve Yahûdî ve Ermeni ve'l-hâsıl cemî'i millet-i Mesîhiyye ve niçe bin ümmet-i Muhammed cem' olup ve Pıraçalı Mustafâ Paşa'yı dahi bu cem' iyyet-i kübrâda muhafazacı bulup yigirmi gün gece germâ-germ hengâme-i bâzâr imiş.

// El-hâsıl bu Çemerne dağların cemî'i kâfiristân kefereleri ve avret ve oğlanlar ve hadd [ü] hasrın Hallâk-ı Ezel bilür hayvânâtları dağı taşı zeyn edüp hayme vü hargâh ve külbe-i ahzânlar ile bu kûh-ı çemenzâr müzeyyen olup herkes metâ'mın fûrûht edüp kâr [u] kisb edüp ayş ü işret ederler. // Ve bu sahrâ eyle bir fezâ-yı bâlâdır kim cemî'i nebâtât u ahşâbât ve dâ-i devâ-i giyâhât bunda mevcûddur. Hattâ bu **yaylanın** cânib-i garbisinde bir deyr-i kadîm var. Hâlâ ma'mûr olup bu deyrde Eflâtûn ve Bokrât u Sokrât ve Câlinûs ve Ristetâlis ve Batlîmûs ve Feylesof u Feylekos nâm hukemâlar bu deyrde sâkin olup bu kûh-ı bâlâda hâsıl olan hâssalı edviyelerden râvend-i Rûmî ve sünbül-i Rûmî ve yebrûhu's-sanem, ya'nî âdem gibi abdüsselâm otu ve cedvâr-ı Rûmî ve sa'leb ve mahleb ve ışkın ve reybâs ve çöpçini ve saparna ve labada kökü ve şâhtere ve roka ve havlicân-ı Rûmî ve sadef ve ırkı'l-cenâh ve çilek ve lûzi'n-nebî misilli otları hukemâ-yı kudemâlar bu yaylada cem' etmek için bu deyrî binâ etmişler. // İlâ hâze'l-ân cemî'i kâfiristândan hukemâlar bu **yaylağa** gelüp mezkûr edviye otları ve niçe yüz bin elvân ahşâbâtları cem' edüp cümle vilâyetlere götürürler. El-hâsıl ecele dermân olsa bunda bulunur. // Ve bu *kûh-ı ser-bülend eflâkin zirve-i a'lâsına kad-keşân olmak ile* kible tarafında kal'a-i Nova ve kal'a-i Kotur ve bizim Arnavudluk'da kal'a-i Podgoriçe'miz nümâyândır. // Ve cenûb tarafında vilâyet-i Dobra-Venedik ve bizim Gabele kal'ası ve karşı tarafda İspanya'nın cezîre-i Pulya'sı zâhir ü bâhirdir. Ve şimâl cânibinde Biyelemik

dağları ve Bosna-sarâyı kûhları âşikâredir. // Hulâsa-i kelâm *Hersek diyârının göbeğinde* cihân-nümâ bir kûh-ı ibret-nümâdır. Bu kûhda olan çârsû-yı bâzâr ve âdem deryâsın temâşâ edüp ertesı günde bu **yaylada** hâsıl olan sünbül ve zerrîn ve müşg-i Rûmî ve karanfil ve şakâyık ve nîlüfer ve zanbak ve gayri gûnâ-gûn ezhârları demet demet cem' edüp şemm ederek bu **Çemerne yaylasından** cânib-i garba yokuş aşığı enüp bir gün gidüp tekrâr bu kadar baş ve bu kadar dil esîr ile serhaddin âyîni üzre tüfeng şâdumânları ederek gülbâng-ı Muhammedîler çekerek 10 sâ'atde ..” (Çelebi, 2002: 279, yk.160a).

Çemerne'den sonra **Jobça yaylalarından** da övgü ile bahseder: “...yârân-ı bâ-safâlarımızla atlara süvâr olup Nova'dan 3 sâ'at maşrık tarafına gidüp **Jobça yaylasına**¹⁰ 3 sâ'atde güç-ile çıkup bir nebâtât [ü] giyâhât nahlistân [u] gülisân [u] murgistân içre haymelerimiz kurup Aynu's-sefâ nâm bir mâ-i kevser yanında Sultân Bâyezîd'in nişîmen-i sofası üzre meks (edüp) ol gün ol gece sohbet-i hâs edüp semîn **yayla kuzuları**¹¹ ve niçe elvân alabalıkları tenâvül edüp buz pâresi-misâl âb-ı nâbların nûş edüp hayât-ı câvidân bulduk.” (Çelebi, 2002: 271, yk.155b). “Ekseriyâ şehr-i Nova'nın Karaca suyu ve Topla suyunun bir fırkası bu **Jobça yaylasından** tulu' edüp cereyân ederek [ş]ehr-i Nova'nın bâğ u bâğçeleri ve imâretleri ve hânedânların rey edüp benî Âdem ve gayri hayvânâtların saky edüp ma'a'z-ziyâde suları deryâyâ munsabb olur. Cümle suları karlı yaylalardan gelir kim yaz ve kış **Jobça yaylasında** Tûfân-ı Nûh'dan berü berf-i rahmet

¹⁰ Risa kasabasının üstünde (kuzeyinde) olan, yüksekliği 1311 metreye ulaşan dağın yaylasıdır.

¹¹ “**yayla kuzusu**”, yaylada doğmuş olan kuzu demektir. Yaylacı Türkiye Türklerinin sürüleri de kuzularını yaylada doğurur, besler, büyütür. Buradan hareketle Bosnalı kardeşlerimizin de bazı bölgelerde, ihtiyaca göre sürülerini yaylalara çıkardığını söyleyebiliriz.

vardır. Ve bu yaylada olan niçe yüz bin elvân şükûfelerin râyihâ-i tayyibeleri âdemün demâğın muattar edüp atlarımız tırfil ve yonca ve ayrık ve kara çayır yemeden fil gibi sâhib-i şikem oldular. // Hülâsa-i kelâm iki gün iki gece bu yaylada gûnâ-gûn zevk u safâlar edüp andan yine yokuş aşağı 3 sâ'atde enüp yine ..." (Çelebi, 2002:271, yk.155b-156a). **Jobça yaylasında** koyun çobanları vardır: "... cümle ahibbâ ve dostânlar ile vedâlaşup koyun çobanlarından beş nefer esîrleri bile alup ale's-sabâh yine," (Çelebi, 2002: 279, yk.160a).

V. Bosna'da Yaylacılık

Bosna ve Hersek'in orta kısımları ile güneyi dağlıktır. "Ülkenin bu dağlık bölgelerinde kara iklimi görülür; **yazları sıcak ve kurak**, kışları kar yağışlı ve soğuk geçer; ormancılık ve **koyun besiciliği** ekonomide önemli yer tutar." (Özey, 2009). Bu iklimin, koyun besiciliğine dayalı ev ekonomilerini yaylacılığa yöneltmesi tabiidir. Ancak, Evliyâ Çelebi'nin Bosna ve Hersek'te bulunduğu yıllarda veya daha öncesinde, bu topraklarda yaşayanların, Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bir kısım aileleri gibi "konargöçer" düzeninde yaşayıp yaşamadığını bilmiyoruz. Böyle olmakla birlikte, Evliyâ Çelebi'nin bazı ifadelerinden Bosna ve Hersek'te "yaylacılık" yapıldığına dair şu ipuçlarına rastlıyoruz:

1. Yaylalarda koyunlar ve çobanlar vardır. Köprez yaylası anlatılırken "bir âdem bir **toklu kuzu**yu yeyüp bu sulardan nûş etse ân-ı vâhidde yediği ta'âmı hazm eder." (Çelebi, 2001: 234, yk.134a). Jobça yaylalarını da anlatırken yayla kuzuları yediklerini bildiriyor: (Burada) "... **yayla kuzuları** ve niçe elvan alabalıkları tenâvül edüp..." (Çelebi, 2002: 271, yk.155b). Bilindiği gibi," konargöçer" ailelerin kuzuları yaylada doğar ve büyür.

2. Jobça yaylalarında *koyun çobanları* var. Çelebi, yayladan ayrılırken “koyun çobanlarından, beş nefer esîr bile alır...” (Çelebi, 2002: 271, yk.156a).

3. Yaylalarda süt ürünleri imal edilir. Köprez yaylasını anlatırken şunları not eder: “Bu yaylada üç gün meks edüp gölemez (?) ve *kaymağ* u *yoğurd* ve *teleme peyniri*yle *semiz kuzular* yeyüp...” (Çelebi, 2001: 234, yk.134a).

4. Günümüzde Türkiye’de gördüğümüz “yayla şenlikleri”nin eski şekilleri “yerel panayırlar” olmalıdır. Seyâhat-nâme’de, Çemerne yaylası bahsinde bu hususa işaret edilmiştir: “Bu diyârda yılda bir kerre niçe yüz bin âdem cem’ olup bâzâr-ı azîm olan yere panayur derler ...”, “El-hâsıl bu Çemerne dağların cemî’i kâfiristân kefereleri ve avret ve oğlanlar ve hadd [ü] hasrın Hallâk-ı Ezel bilür hayvânâtları dağı taşı zeyn edüp hayme vü hargâh ve külbe-i ahzânlar ile bu kûh-ı çemenzâr müzeyyen olup herkes metâ’ın fûrûht edüp kâr [u] kış edüp ayş u işret ederler.” (Çelebi, 2002: 279, yk.160a). Yukardaki ifadeden de anlaşılacağı üzere panayırlar sadece alış veriş yeri değil, aynı zamanda, bugünkü yayla festivallerinde olduğu gibi eğlence mahalleridir.

5. Yaylalarda, yaylacıların günlük ve mevsimlik ihtiyaçlarını karşılayan basit yapılı tesisler, konaklar, camiler, ağıllar bulunur. Köprez yaylasında bir cami, bir han, bir hamam, birkaç dükkân ve “... yüz adet ve çam kabuğu ile örtülü fukarâ hânesi”nin bulunduğunu; Hristiyanlar bu bölgeden çokça esir aldıkları için Osmanlı vezirlerinin bu yaylada on bin asker ile yayladığını, askerlerin “çam kabuğundan niçe yüz bin hâneler bina edüp muhafaza” ettiklerini Evliyâ Çelebi anlatır (Çelebi, 2001: 234, yk.134a).

VI. Evliyâ Çelebi'nin Bosna ve Hersek Yaylaları Hakkındaki Düşünceleri

Evliyâ Çelebi, Bosna ve Hersek yaylalarının çoğunu görmüş, kısa sürelerde de olsa buralarda yaylamış, bu yaylaların vasıflarını övücü dille tasvir etmiştir. Seyâhat-nâme'ye göre Osmanlı'nın en güzel yaylaları arasında Bosna ve Hersek'in Çemerne, Köprez, Morina, İlok, Nevesin yaylalarının adlarını da sayar (Çelebi, 1999-b, yk.186b, 143a).

Çelebi, yaylaların şifalı otlarla dolu olduğuna inanır. İstanbul salebcileri anlatılırken, salep yapımında kullanılan bitki yumru kökünün toplandığı dağlar ve yaylalar arasında Bosna'daki Köprez, Hersek'teki Çemerne yaylalarının adını zikreder (Çelebi, 1998: yk.172a). Ayrıca, Çemerne yaylasında yetişen ve tıpta kullanılan otların çeşitliliği ve önemi üzerinde de önemli bilgiler verir (Çelebi, 2002: 279, yk.160a-160b).

VII. Yaylaların Millî Sınırları Belirlemedeki Rolü ve Belge Değeri

Bilindiği gibi Bosna ve Hersek, Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştı (Bosna Krallığı 1462, Hersek Dükalığı 1480). Bu tarihlerden itibaren Osmanlı'nın toprak/arazi konusundaki yasa ve örfe dayanan uygulamaları, 13 Haziran 1878 tarihli Berlin Kongresi'ne kadar devam etmiş olmalıdır. İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Kongre kararına istinaden Bosna ve Hersek, mülkiyet hakları Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak kaydıyla fiilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na terk edilmiştir. Bu zamana kadar Osmanlı Bosna ve Hersek'inde, Osmanlı tımar ve zeamet sisteminin, *Kanûn-nâme-i Sultânî ber-Mu'ceb-i Örf-i Osmânî*'nin nasıl uygulandığını, 1858 yılına kadar mülk, metruk, mîrî ve vakıf arazilerinin tasarruf şekli ve

şartlarını bilmediğimiz için yaylalar üzerindeki mülkiyet hakkı konusunda bir fikir sahibi olamıyoruz. Ancak yaylalar üzerindeki mülkiyet hakları konusunda Türk örfi hukukuna dikkat çekmek, Evliyâ Çelebi'nin Bosnalılarca meskûn ve Bosna ve Hersek arazisi sayılan toprakların, Bosna ve Hersek Devleti'nin tabîî sınırlarını göstermesi bakımından hâiz olduğu değeri dile getirmek isteriz.

Tamer Kılıç'ın (Kılıç, 2014: 50), A. N. Sezer'in bir eserine istinaden (Sözer, 1972: 51) bildirdiğine göre, **1858 Arazi Kanun-nâmesi**'nin 97. maddesi hükmünce “Mera, yaylak ve kışlaklar devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerdir; bu topraklar üzerinde bir kimsenin özel mülkiyet tesis etmesi yasak”tı. Ancak, devlet isterse yaylalar “ıkta, tımar” olarak tahsis edilebilirdi. Ayrıca yaylalar, irili ufaklı obalardan oluşurdu (Akar, 2013:103). Bu obalarda kimlerin yaylayacağı, yaylaların sınırı da bilinir, bu düzen – bazı istisnâî olaylar dışında- asırlarca devam ettirilirdi (Ögel, 1991: 1-2). Bu kural ve uygulamaların, özellikle de “**oba**” düzeninin Bosna ve Hersek yaylalarında da geçerliliğini koruduğunun araştırılması ve tespiti, yine millî sınırların önemli nirengi noktalarını ortaya koyabilir. Çünkü yaylalar mîrî araziler oldukları için, “yaylak ve kışlakların ahkâmı, sair arazi gibi” olduğu için, millî sınırlar içinde bulunduğu için, tarihî sınırları tespitinde ilerde işimize yarayabilir. Yaylalar, millî ülkülere yön ve hedef gösterebilir.

EK-1

Seyâhat-nâme'de Yer Adlarıyla İlgili Problemler ve Bunların Çözümü Hakkında Öneriler

Seyâhat-nâme'nin günümüz yazısına aktarılmasında karşılaşılan büyük problemler vardır. Metinlerde boş bırakılan yerlerde ne olduğunun tespiti oldukça güçtür. Yer adlarının ve

bazı nesne adlarının okunması da kolay değildir. Özellikle yer adlarında problem katmerlenmektedir.

Travnik kalesinin anlatıldığı yerde şöyle bir metin var:

[122a] [1.st.] Sitâyiş-i varoş-ı kal'a-yı Travnik: Bu kal'aniñ aşağı garb cânibinde bir dereli ve depeli, kayalı ve topraklı yerde [2.st.] nehr kenârında vâki' olmuş bâğ-ı İrem misâl bir şîrîn kasabadır. Bu nehir, Uburça dağlarından gelip bu şehirden aşağı nehr-i [3.st.] azîm Virbaza, lisân-ı Boşnakça ya'ni Söğütsuyuna karışır.

Burada, bir başlık altına yazılmış üç satır ve iki cümleden oluşan metinde, önce, birinci cümlede bir nehir adı yazılmamış, yeri boş bırakılmış; ikinci cümlede de bir dağ adı ile bir nehir adı (kanaatimizce) yanlış okunmuştur. İlk cümlede yeri boş bırakılan nehrin adı “Laşva”dır. İkinci cümledeki dağ adı “Uburça” değil “Oborça”dır [Oborça kelimesi, Bosna ve Hersekle ilgili metinlerde, Uburça (Çelebi, 2001: 23, yk.132b) ve Oburça (Çelebi, 2001: 244, yk.139b) şekillerinde okunmuştur.]; ulu nehrin adı da Virbaza değil “Vrbas”tır. Biz bu bilgilere Travnik'te yerinde yaptığımız çalışmalar ile günümüzde kullanılan askerî haritaları inceleyerek ulaştık. Yukarıdaki metnin doğru okunuşu ve dipnotları şöyle olmalıdır:

[122a] [1.st.] Sitâyiş-i varoş-ı kal'a-yı Travnik:

Bu kal'aniñ aşağı garb cânibinde bir dereli ve depeli, kayalı ve topraklı yerde [2.st.] nehr[-i **Laşva**] kenârında vâki' olmuş¹² bâğ-ı İrem¹³ misâl bir şîrîn

¹² vâki' olmak: (kurulmak), olmak, düşmek.

¹³ bâğ-ı İrem: Âd kavmine mensup olan Şeddat tarafından cennete benzetme iddiası ile yaptırılan, Şam veya Yemen'de olduğu sanılan bahçe.

kasabadır. Bu nehir¹⁴, Oborça¹⁵dağlarından gelip bu şehirden aşağı nehr-i [3.st.] azîm **Vrbas'a**¹⁶, lisân-ı Boşnakça ya'ni Söğütsuyuna karışır. (Akar, 2008:165-171).

Günümüz Bosna'sında, Sırp özerk bölgesinde bulunan ve şimdi Serebrenitsa şeklinde telaffuz edilen şehrin adı, Yücel Dağlı ve arkadaşlarınca yayımlanan baskısında Sirebirençe (Çelebi, 1988, yk.176b), Sirebreniçe (Çelebi, 1999-a, yk.327a ve Çelebi, 2002, yk.79a), Serebzeniça (Çelebi, 2003, yk.212a), Serebreniçe (Çelebi, 2001:229, yk.131b) olmak üzere dört farklı şekilde (ve kanaatimizce yanlış) okunmuştur.

Bir öğrencimize yaptırdığımız “Evliyâ Çelebi'nin Doğu Karadeniz'de Gördüğü Yerler ve Bu Yerlerin Günümüzdeki Hâli” başlıklı yüksek lisans tezini (Barmanbay, 2014) yönetirken, Seyâhat-nâme metninde pek çok boş bırakılmış yerlere rastladık. Bunların bir bölümü yerleşim yerleri arasındaki mesafeler idi. Harita üzerinde yaptığımız çalışmalarla bu mesafeleri tespit edip ilgili boş yerleri doldurarak metni tamir ettik. Boş yerlerin bir bölümü cami,

¹⁴ Yani Laşva, Evliyâ Çelebi'ye göre “Oborça dağından gelir”. Bu cümleyi “Laşva'nın bir kolu Oborça dağından doğar” şeklinde anlamalıyız. Evliyâ Çelebi'nin gezi yolu Laşva'nın doğduğu kuzey yönünden değil, Türbe'den batıya doğru giden yoldur. Laşva'nın kollarından biri işte bu yol kenarındadır. Evliyâ bunu Laşva sanmıştır. Veya, Travnik'ten yol ve yön gösteren bir insanın tarifidir. Bu açıdan bakarsak Laşva, gerçekten Oborça (Obordtsi)'ya giden yol tarafından gelmektedir. Bugünkü coğrafyacılar göre Laşva, Vilenia (514 m.) ve Vlaşiç (1943 m.) dağları arasından doğar. Evliyâ, D. Vakuf'a doğru, güzergâhı üzerinde gördüğü Komarşıtsa deresini Laşva sanmış olabilir. [Zayıf bir ihtimal olarak şunu da ileri sürebiliriz: Oborça (Obordtsi), anladığımız kadarıyla, belki geçiti oluşturan dağlardan birinin adıdır, belki de Türkçe “geçit, dar geçit” anlamında kullanılmış olan bir kelimedir. Nitekim, Bosnalı meşhur yazar İve Andriça, *Travnička Hronika* adlı kitabında Laşva'nın geçip Travnik'e geldiği boğazı şöyle anlatır: “*Dağlar iki yandan aşağıya doğru uzanıp incecik bir nehir ve onun yanındaki yola bile dar gelen vadisinde keskin bir açıyla birleşiyor.*”]

¹⁵ Bu dağın Boşnakçada adı Oborça'dır. Uburça okunması doğru değildir.

¹⁶ *Vrbas*, elyazması metinde *Virbaza* şeklinde hareketlenmiştir. Bu kelime Boşnakçada *Vrbas* diye söylenir. *Vrbas*, Evliyâ Çelebi'ye göre Laşva'nın ulaşır birleştiği ırmaştır. Çelebi burada doğru bilgi vermemektedir. Laşva, *Vrbas'a* değil *Bosna ırmağına* bağlanır.

medrese vb. yapılarla ilgili idi. Onları da aynı asırda yazılan seyâhat-nâmelerden ve bazı mahallî tarihlerden bularak yerlerini doldurduk.

Evliyâ Çelebi'nin verdiği yanlış bilgiler de vardır. Mesela, Karadeniz sahilinden, Ünye'den Trabzon'a doğru deniz yolu ile giderken, sahilden ayrıldıktan sonra hep kuzeye gittiğini zannetmiş ve ifade etmiştir. Seyâhat ettiği tekne sahilden, kayalıklardan uzaklaşmak için önce mecburen kuzeye yönelecek, istenen uzaklığa erişince yavaş yavaş dümen kırarak doğuya yönelecektir. Alışkın olmayan ve özellikle de deniz tutan bir insan bu dönüşü fark etmeyecek, hep kuzeye gittiğini sanacaktır. Kendi yazdıklarına göre Evliyâ Çelebi'yi de deniz tutmaktadır.

Evliyâ Çelebi bu hatâlara başka nasıl düşmüş olabilir? İntibalarını yazıya döktüğü zamanla gezdiği gördüğü zaman arasında büyük fark olabilir. Her insan gibi o da yabancı kelimeleri hafızasında tutamamış veya yanlış algılamış olabilir; unutmuş olabilir. Daha ötesi, belki günümüz Boşnakçası ile 300 yıl önceki Boşnakça arasında telaffuz farkları olabilir. Eğer kelimelerdeki ses değişmelerini bilen Boşnakça uzmanları ile iş birliği yapılırsa daha doğru okumalara, metinlere ulaşabiliriz. Bugünkü şartlarda izleyebileceğimiz yol, yöntem, eski ve yeni haritalardan yararlanma ve mahallinde inceleme ve gözlemlerimizden yararlanarak mümkün olan en doğru metinlere ulaşma yolu açılacaktır.

Sonuç

Evliyâ Çelebi, Bosna ve Hersek yaylalarını gezerek görmüş ve anlatmıştır. Bosna ve Hersek'e yaptığı iki seferde, yaylalardaki insan varlığı ve hayatın canlı şahidi olmuştur. Yaylalardaki tabii zenginliği de dile getirmiştir. Bosna ve

Hersek yaylalarının Osmanlı topraklarındaki en güzel yaylalarından olduğunu açıkça ifade etmiştir. Özellikle Çemerne ve Köprez yaylaları hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Çelebinin ifadeleri, bize Bosna ve Hersek yaylalarında İmparatorluğun doğu topraklarındakine benzer yaylacılık faaliyetinin varlığı konusunda ipuçları vermektedir. Yaylalar hakkında anlattıkları Bosna ve Hersek'in millî ve tarihî sınırlarını tespitinde somut deliller içermektedir. Seyâhat-nâme'den iyi yararlanabilmemiz için yer isimlerinin doğru tespiti/okunması ve özellikle de metin tamirine ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

- Akalın, H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara: TDK Yayınları: 549.
- Akar, M. (2008). “Evliyâ Çelebi'nin Gözüyle Travnik Şehri”, *Bugingi Kazakstandağı Tildik Etnokommunikasiya Zerttevdii İnnovasiyalık Tehnologiyaları, Professor D. Baytanayeva-Moldaliyevaniñ 70 Jıldığına Arnalgan Halıkaralık Gilmi Konferansiya Materialdarı*, I. Bölüm, Şımkent, 165-171.
- Akar, M. (2013). “Giresun'da Obalar ve Yaylalar”, *Giresun'da Dünden Bugüne Otçu Göçü Geleneği Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi BAP Projesi, Proje No: SOS-BAP-140411-13, Giresun.
- Barmanbay, G. (2014). *Evliyâ Çelebi'nin Doğu Karadeniz'de Gördüğü Yerleşim Yerleri ve Bu Yerlerin Günümüzdeki Hâli*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evliyâ ÇELEBİ, *Seyâhat-nâme* (1988), C.I, neşre hzr.: Yücel Dağlı – Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ ÇELEBİ, *Seyâhat-nâme* (1999-a), C.II, neşre hzr.: Yücel Dağlı – Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ ÇELEBİ, *Seyâhat-nâme* (1999-b), C.III, neşre hazr.:Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ ÇELEBİ, *Seyâhat-nâme* (2001), C.V, neşre hzr.: Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman - İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Evliyâ ÇELEBÎ, *Seyâhat-nâme* (2002), C.VI, neşre hzr.: Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ ÇELEBÎ, *Seyâhat-nâme* (2003), C.VIII, neşre hzr.: Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 1.Baskı, Ankara.
- Kılıç, T. (2014). “Güvencesiz Yaşamlar: Göçebeler (Göçerler)”, *Yayla Kültürü ve Yaylacılık Sempozyumu (6-7 Kasım-Bilecik)*, [Bildiriler kitabı], Bilecik.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara.
- Özey, R. (2009). “Bosna-Hersek Gezi Notları”, <http://www.ramazanozey.net/rozey/icerik/detay.asp?id=154&dil=tr> Erişim tarihi: 29.07.2015.
- Saraç, T. (1976). *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, C.I-II, Ankara: TDK Yayınları.
- [Sözer, A. N. (1972). *Kuzeydoğu Anadolu'da Yaylacılık*, Ankara.]